

LLAR DE PAU
L'accés al beguinatge de
Bruges, a Bèlgica, que
fou fundat el 1245 per la
comtessa Margarida de
Constantinoble. A la dreta,
estàtua d'una beguina
a Amsterdam.

CIUTATS DE DONES

ELS BEGUINATGES, COMUNITATS FEMENINES DE L'EDAT MITJANA

En els segles XII i XIII es crearen a Bèlgica i els Països Baixos uns espais habitats i governats per dones que portaven una vida religiosa lluny de la clausura monàstica. Les beguines podien treballar i canviar lliurement de vida, fins i tot si era per casar-se. **PER CATERINA ÚBEDA, AMB L'ASSESSORAMENT DE TERESA VINYOLES**

Hi ha dones entre nosaltres que no sabem com anomenar, si dones normals o monges, perquè no viuen ni dins del nostre món, ni fora". Així es referia el franciscà Gilbert de Tournai a les beguines l'any 1274, amb una frase que despretia sorpresa. L'estranyesa estava justificada, ja que, sense ser monges, les beguines portaven una vida religiosa, fora dels convents. Foren unes dones de diferents estrats socials, econòmicament independents, que vis-

queren en el celibat, al marge de les autoritats masculina i eclesiàstica. Moltes ho feren als beguinatges, unes comunitats governades únicament per dones que significaren un espai de llibertat enmig de la societat patriarcal de l'edat mitjana.

El de les beguines fou un moviment insòlit, revolucionari, no solament pel que representà espiritualment, sinó, també, per l'autonomia que les seves membres aconseguiren respecte de la figura masculina, ja que es convertiren en dones independents que tren-

caren amb el destí més habitual de les dones de l'època: o casar-se i tenir fills, o ser monges. Tot i que hi ha autors que situen el naixement del moviment a la diòcesi de Lieja (Bèlgica), se'n desconeix l'origen concret.

Sí que hi ha consens a emplaçar-lo al triangle format per les regions de Flandes (Bèlgica), Renània (Alemanya) i Brabant (Països Baixos) a les acaballes del segle XII. De beguines, n'hi hagué a tot Europa, però si als països mediterranis foren "*muliere religiosae*" ('dones pies') que vivien soles o en petits grups, a Bèlgica el moviment prengué unes dimensions úniques, no solament per l'elevat nombre de beguines, sinó per l'estructura al voltant de la qual s'organitzaren, els beguinatges.

EL RETORN DE LA 'VITA APOSTOLICA'

En el seu naixement, hi intervingueren factors religiosos i socioeconòmics. Els primers, comuns a l'Europa occidental, es refereixen a un període de renovació espiritual que reprenia els valors de la "*vita apostolica*", el mode

de vida dels apòstols, basat en la humilitat, la pobresa i la caritat. Els segons provoquen dissensions entre els autors. La majoria assenyalen factors demogràfics: l'eclosió de les ciutats i l'elevada desproporció entre el nombre de dones i d'homes, i, en conseqüència, el fet que les dones per casar superessin els homes disponibles. Però divergeixen a l'hora d'explicar-ne les causes. Es parla de les guerres i les croades, en què haurien mort molts homes; dels reglaments gremials, que en alguns casos prohibien l'admissió d'aprenents casats; de

Les beguines van ser dones independents que van aconseguir viure al marge de les autoritats masculines i eclesiàstiques

les modificacions de les pràctiques matrimonials —la prohibició de casar-se amb clergues i parents—, i d'alguns canvis i situacions que provocaren un excés de demanda per ingressar als convents femenins, fet que comportà una disminució de les places i un increment del cost de l'entrada. En aquests casos, el beguinatge es convertia en una opció més assequible.

També es parla de l'especificitat del sud dels Països Baixos —l'actual Flandes—, la zona que concentrà el nombre més alt de beguinatges. Era un territori bilingüe, on confluien les cultures romànica i germànica, que gaudia d'un elevat índex d'alfabetització masculina i femenina i d'un alt nivell d'urbanització. A més, era normal que les dones treballessin i, amb l'inici de la revolució urbana, en els segles XI i XII, moltes més dones que homes emigraren del camp a la ciutat a la recerca d'una feina, ajudant al fet que la balança de gènere s'inclinés del costat femení. D'una altra banda, aquests elevats índexs d'alfabe-

tització i urbanització propiciaren l'aparició de moviments d'oposició a una església que es percebia corrupta i que s'apuntalava sobre una estructura insuficient i obsoleta, ja que les fronteres diocesanes no coincidien ni amb les fronteres lingüístiques ni amb les de les diferents províncies del sud dels Països Baixos.

En el segle XIII, quan el moviment beguí assolí el seu punt àlgid, hi havia a l'actual Bèlgica 94 beguinatges. Els més comuns eren els que s'organitzaven al voltant d'un pati (nor-

DALT: © TURISME BRUGES/JAN D'HONDT

AGE

DONES PIES

BEGUINES A CATALUNYA

La primera referència que es té als Països Catalans de les beguines apareix al *Blanquerna* de Ramon Llull, l'any 1284:

"*havian dones vídues privades en la ciutat, les quals eren beguines e bones dones, e aquelles procuraven lurs necessitats*". Els beguinatges no existiren com a tals a la Catalunya medieval, però si el moviment begui, que es personificà en la figura d'algunes dones pies que, soles o en petits grups, es dedicaren a fer obres caritatives.

"RESCLOSES" I MÍSTIQUES

Les més conegudes foren sor Agnès, una beguina d'origen portuguès que s'instal·là en el segle XV a prop de l'hospital de leprosos de Barcelona, i la mística Elisabet Cifré, que visqué a Palma. A la capital catalana es constituí a la primera meitat del segle XV un grup de "rescloses" al costat de l'hospital de Santa Margarida, una petita comunitat creada per Brígida Terrera, una integrant de la burgesia catalana que hi destinà el patrimoni familiar per sustentar-la. Les terres es dedicaven a l'ensenyament de dones pobres, tenien cura dels mesells i exercien de mitjanceres de la mort amb tasques com soterrar les despulles dels penjats.

Bruges

ELS BEGUINATGES, AVUI

Hi ha moltes raons per visitar Bèlgica, però una d'elles és, sens dubte, l'existència dels beguinatges, 13 dels quals foren declarats patrimoni mundial de la UNESCO l'any 1998.

Molts són propietat dels departaments municipals de serveis socials i, en alguns casos, com a Malines o Gant, es lloguen a famílies pobres. El de Lovaina, un dels més encisadors, és propietat de la Universitat

Catòlica de la ciutat i fa els serveis de residència d'estudiants i de personal universitari. El de Bruges, que serví de refugi durant la Primera Guerra Mundial, és un monestir benedictí, i al de Lier, hi viuen artistes i artesans. A Turnhout hi ha un dels millors museus sobre el tema, i a Bruges i a Tongeren es pot visitar la casa d'una beguina. L'antiga infermeria del segon s'ha reconvertit en restaurant.

Tongres

Malines

Lovaina

FOTOS: CATERINA ÜBEDA

Gant

Els beguinatges estaven dirigits per una 'magistra' que s'encarregava d'aplicar els estatuts que regulaven la comunitat

A diferència de les monges, que feien tres vots (pobresa, obediència i castedat), les beguines en feien dos, d'obediència i de castedat temporal, mentre romanguessin al beguinatge (podien contraure matrimoni, però això implicava abandonar la comunitat). També podien treballar, i de fet moltes ho feien, sobretot les que no podien viure de les rendes familiars o d'herències. Així podien pagar el lloguer del convent i no es convertien en una càrrega per a la resta de beguines. Tot i això, si alguna havia de deixar la feina a causa de l'edat o per malaltia, el beguinatge l'acollia. Les ocupacions més comunes estaven relacionades amb la indústria tèxtil, puixant en la Flandes de l'època: teixir, filar, cosir, cardar llana o rentar i blanquejar roba, per això molts beguinatges s'erigiren a prop d'un riu, com el de Bruges o el de Lovaina.

ESTATUTS I NORMES

El vot d'obediència feia referència a l'acatament de les normes del beguinatge. Aquests tenien uns estatuts propis que regulaven el dia a dia: el repartiment de tasques, els horaris, les hores en què s'obrien i tancaven les portes de les muralles, l'ús dels espais comuns o l'assistència a missa i les oracions que calia resar. També es preveien càstigs en cas d'actituds recalcitrants; s'establien els drets de la beguina en cas d'abandó o expulsió i els preceptes sota els quals podia absentar-se temporalment del beguinatge —a Bruges, per exemple, no

més es consentia en cas de visita a malalts i a amics o familiars. De la mateixa manera, es prohibien determinades conductes, com ara ballar cançons "dissolutes", i s'establien restriccions per evitar enriquiment, com a Diest en el segle XIV, on les beguines no podien utilitzar telers automàtics ni fer més de cinc peces de roba. Si les superaven, havien de lliurar-ne els guanys.

Les beguines també gestionaven l'economia: eren les propietàries de totes les cases,

CASAMENT OPCIONAL
Les beguines feien un vot de castedat temporal. Podien contraure matrimoni, però això implicava l'abandó del beguinatge.

casa i les menys adinerades pagaven un lloguer per viure en una casa comuna, el convent. Per assegurar-ne l'expansió, en alguns casos s'estipulà que les vídues que volguessin accedir-hi es fessin edificar una casa.

Tot i que les beguines podien mantenir els seus béns, el concepte de propietat era corporatiu: quan es morien, les cases passaven a ser de la comunitat. No es considerava tant un dret a la propietat, sinó a l'habitatge, una mena d'usdefruit que finalitzava si la beguina abandonava el beguinatge o es casava. I si en cas de mort del marit decidia tornar-hi, no podia reclamar l'habitatge que havia comprat o construït.

LA MÚSICA A L'EDAT MITJANA

Torneig, conferències, sopar medieval, actuacions de carrer, mercat medieval, visites guiades, danses, tallers, exposicions, concerts, espectacle piromusical

ALBUM

OBRES CARITATIVES. Una dona atén els malalts en un hospital medieval, il·lustració del segle XV. Les beguines solien dur a terme tasques caritatives, com ara tenir cura dels més desvalguts.

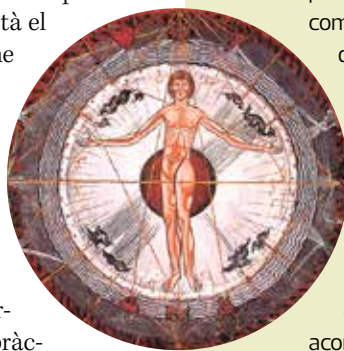
decidien on es construïa, quines es llogaven i quines es rehabilitaven; establien els sous i els preus dels lloguers, i administraven els diners per al manteniment dels convents, l'església, la Taula de l'Esperit Sant —la institució caritativa— i la infermeria. Com que aquesta es considerava un hospital general, quedava subjecta a la supervisió del govern municipal.

Els beguinatges tenien les seves pròpies autoritats, totes femenines. Hi havia una directora i un consell de dones, en el qual cadascuna assumia una funció. La "magistra" era escollida per les beguines, tenia cura de l'administració diària, decidia sobre postulants, vetllava perquè hi hagués pau i protegia les beguines envers persones de fora. L'única figura masculina era la del rector, que feia missa i exercia de guia espiritual. Tenia dret a una casa lliure de costos, però fora del beguinatge.

Tot i que se les anomenava *beguines*, aquestes es referien les unes a les altres com a *sorores* ('germanes'), i portaven hàbit. Aquest detall provocà el rebuig de certs sectors de l'Església, que sempre observà amb recel els moviments

extraregulars i considerà heretges aquells que creien que podien atènyer en vida l'estat de beatitud celestial a través de la pobresa.

El fet que hi hagués beguines que mendicaven i predicaven l'Evangeli pels carrers i beguins que demanaven "pa per a Déu" per pobles i ciutats alemanys, portà el papa Climent V a condemnar-ne el moviment al concili de Viena, l'any 1311. Aquesta prohibició provocà la persecució de beguins i beguines, però, tret de casos puntuals, les beguines del sud dels Països Baixos sortiren indemnes de processos inquisitorials. No solament perquè no conreaven cap de les pràctiques esmentades, sinó perquè sempre tingueren protectors influents, com el comte Robert de Flandes, les comtesses Joana I i Margarida II de Flandes o el papa Joan XXII.

L'ÚLTIMA BEGUINA

El moviment deixà d'expandir-se en el segle XVIII, amb la disminució de la vocació, i entrà en declivi en el segle XIX, després de travessar períodes convulsos com la Revolució Francesa. El 1826 hi havia prop de 2.000 beguines repartides en 26 beguinatges; el 1978, n'eren 50 en només cinc. L'abril del 2013 morí, als 92 anys, Marcella Pattyn, l'última beguina. Ara ens en queden els beguinatges, encisadors, sorprenents, autèntics oasis de tranquil·litat, els vestigis del que foren unes insòlites ciutats de dones. ■

Els beguinatges es van desenvolupar especialment a Bèlgica. Solien tenir cases, carrers, església, cementiri i infermeria

EL LLEGAT LITERARI

IDEES MOLT PERILLOSES

Tot i que discretament, les beguines també aconseguiren introduir-se en un altre domini totalment masculí, el de la literatura. Dels pocs textos que ens n'han arribat, destaquen els de Matilde de Magdeburg, Hadewijch d'Anvers i Margarida Porete, tres representants de les lletres místiques. A la seva obra *Revelacions*, Matilde (1207/1210 – 1283) expressa en forma de poemes les experiències místiques que experimentà a partir dels 12 anys. De Hadewijch, que degué escriure entre el 1220 i el 1240, se'n coneixen les *Cartes*, les *Visions* i els *Poemes*, que la convertiren en una de les creadores de la poesia neerlandesa.

EL CÀSTIG DE LA FOGUERA

Finalment, el llegat de Margarida Porete, o Margarida d'Hainault, és *Le miroir des simples âmes anéanties*, un joc escènic entre personatges al·legòrics com l'Ànima i la Dama Amor que es convertí en el text místic més antic escrit en llengua francesa. També fou la causa de la seva condemna per la Inquisició, ja que l'obra recollia l'essència del moviment beguï, segons el qual les persones podien aconseguir la unió amb Déu en vida sense cap mena de mediació. Així, després de negar-se a retirar el llibre i renunciar a les seves idees, Margarida morí a la foguera l'any 1310, a París.

CATERINA ÚBEDA ÉS PERIODISTA.
TERESA VINYOLES ÉS HISTORIADORA I INVESTIGADORA DE L'IRCVN – UB.

PER SABER-NE MÉS

- BOTINAS, E; CABALEIRO, J; DURAN, M. *Les beguines. La Raó il·luminada per Amor*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
- GEYBELS, HANS. *Vulgariter beghinae: eight centuries of Beguine history in the Low Countries*. Turnhout: Brepols, 2004.
- SIMONS, WALTER. *Cities of ladies: beguine communities in the medieval Low Countries, 1200–1565*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press, 2001.